

“ผู้หญิงทำงาน” ในสังคมไทยสมัยพัฒนา

ปิยะพร จันวัน*

การรัฐประหารและขึ้นมามีอำนาจบริหารประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในทศวรรษ 2500 ได้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยอิทธิพลของธนาคารโลกและประเทศตะวันตก ได้ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยขยายตัวขึ้นอย่างมาก และส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของผู้คนในสังคม ในประเด็นของผู้หญิงนั้น แต่เดิมผู้หญิงชาวบ้านทำเกษตรกรรมและค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ส่วนผู้หญิงชั้นสูงและชั้นกลาง ตั้งแต่สมัยปฏิรูปในรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เริ่มมีโอกาสประกอบอาชีพนอกบ้านเป็นครู พยาบาล และงานราชการบางด้าน ครั้นถึงสมัยพัฒนา ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมได้ส่งผลกระทบต่อการทำงานของหญิงในช่วงนี้ ประเด็นที่บทความนี้ให้ความสนใจคือ การเกิดขึ้นของตำแหน่งใหม่ๆ ในภาคธุรกิจเอกชนทำให้ผู้หญิงชั้นกลางที่มีการศึกษาในเขตเมือง โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร มีทางเลือกในการประกอบอาชีพนอกบ้านเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากอาชีพครู พยาบาล และรับราชการ

“ผู้หญิงทำงาน” ในที่นี้ หมายถึง ผู้หญิงชั้นกลางที่มีการศึกษาใช้ทักษะในการประกอบวิชาชีพและทำงานต่อเนื่องเป็นระยะเวลาอันยาวนาน แม้สมรสแล้วส่วนใหญ่ก็ยังคงทำงานต่อไป จนได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้บริหารระดับกลางขององค์กร “ผู้หญิงทำงาน” ครอบคลุมทั้งผู้หญิงที่ทำงานราชการ และผู้หญิงที่ทำงานในภาคธุรกิจเอกชน บทความนี้เน้นการศึกษาผู้หญิงที่ทำงานในภาค

* อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ธุรกิจเอกชน ในย่านธุรกิจของกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะวิชาชีพ เลขาธุการ พนักงานบัญชีและพนักงานธนาคาร โดยเน้นวิเคราะห์การเข้าสู่งาน สภาพการทำงาน โอกาสในการเลื่อนตำแหน่ง ทัศนคติของผู้หญิงเหล่านี้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ทั้งในงานอาชีพและในครอบครัว รวมทั้งพิจารณาผู้หญิงทำงานในฐานะผู้บริโภคของระบบทุนนิยมในสมัยพัฒนา

การเข้าสู่วิชาชีพของผู้หญิงในสมัยพัฒนา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) มีเป้าหมายสำคัญคือ จัดการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานของระบบทุนนิยมเสรี โดยการพัฒนาอุตสาหกรรมและส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชน การสนับสนุนธุรกิจภาคเอกชนดังกล่าวนี้นับว่าประสบผลสำเร็จ ส่วนหนึ่งเป็นผลจากนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ นักลงทุนจากต่างประเทศที่เข้ามาลงทุนสูงสุดคือ สหรัฐอเมริกาและรองลงมาคือ ญี่ปุ่น สำหรับสหรัฐอเมริกานั้นนอกจากการลงทุนของเอกชนแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวยังเกิดสงครามในอินโดจีนซึ่งสหรัฐอเมริกาเข้าไปแทรกแซงและได้รับอนุญาตจากรัฐบาลไทยให้มีฐานทัพในประเทศไทย ทำให้รัฐบาลสหรัฐมีการใช้จ่ายอย่างมาก ทั้งค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับฐานทัพและค่าใช้จ่ายสำหรับทหารที่ประจำในประเทศไทยหรือเข้ามาพักผ่อนชั่วคราว นับเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้เศรษฐกิจไทยโดยเฉพาะในเขตเมืองใหญ่เจริญเติบโตขึ้นอีกทางหนึ่ง (ณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2524: 98) การขยายตัวของเงินทุนในช่วงแผนพัฒนาทั้งสองฉบับนี้ ยังมีผลให้กิจการธนาคารและสถาบันการเงินเติบโตขึ้น รวมทั้งมีการพัฒนาระบบธนาคารพาณิชย์ให้มั่นคงและทันสมัยมากขึ้น (พรณี บัวเล็ก, 2529: 150-151)

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ บริษัทห้างร้านทั้งที่เป็นสาขาของต่างประเทศและบริษัทของคนไทยเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากในเขตกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะธุรกิจดั้งเดิมได้แก่ บริเวณสำเพ็ง เจริญกรุง และบางลำภู ในขณะที่เขตธุรกิจใหม่ได้แก่ บางรัก ปทุมวัน พญาไท และราชประสงค์จะค่อยๆ เติบโตขึ้นตามลำดับ มีการก่อสร้างอาคารสำนักงานสมัยใหม่ รวมทั้งห้างสรรพสินค้าขึ้นในบริเวณดังกล่าว การออกมาทำงานนอกบ้านของผู้หญิงซึ่งเริ่มเกิดขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ดำเนินไปควบคู่กับพัฒนาการของบริษัทห้างร้านเอกชนในเขตธุรกิจใหม่ ผู้หญิงได้เข้าไปมีตำแหน่งหน้าที่ในองค์กรธุรกิจสมัยใหม่ซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประทุมพร วัชรเสถียร ซึ่งเคยอาศัยอยู่บนถนนสีลมเล่าถึงความทรงจำของเธอต่อความเปลี่ยนแปลงในการทำงานของผู้หญิงในทศวรรษ 2500 ไว้ว่า

“นี่คือ “ออฟฟิศเกิร์ล” พันธุ์แท้ยุคแรกของกรุงเทพฯ คงไม่ผิด ตำแหน่งของสุภาพสตรีเหล่านี้ ไม่น่าจะถึงขั้นผู้บริหารระดับสูง โดยมากคงจะเป็นพนักงานรับโทรศัพท์ เจ้าหน้าที่บัญชีและการเงิน ตำแหน่งที่ต้องรับผิดชอบและมีหน้ามีตาหน่อยคงจะเป็นตำแหน่งเลขานุการของนายห้างใหญ่หรือผู้จัดการแผนกต่างๆ ซึ่งหมายความว่า หากใครขึ้นถึงตำแหน่งนี้ได้ เป็นเครื่องรับประกันว่าคุณเธอทั้งหลายจะต้องพูด เขียนภาษาอังกฤษได้ถูกต้องคล่องแคล่ว จดชวเลขได้ พิมพ์ดีดได้ รวดเร็วทั้งๆ ที่เป็นเครื่องธรรมดาไม่ใช่เครื่องไฟฟ้า”

(ประทุมพร วัชรเสถียร, 2547: 54-55)

นอกจากคำบอกเล่าของผู้ร่วมสมัยแล้ว อาจดูจากโฆษณาสมัครงานในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษมีส่วนที่ตีพิมพ์โฆษณารับสมัครงานของบริษัท และหน่วยงานต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“...A vacancy in a large American Company for an experience Stenographer/ Secretary. Good command of English and fast typing required.

...

International Airline desires to interview young women for secretariat positions. Fluent in English and Thai is necessary...”

(Bangkok Post, 1 September 1960: 13, เน้นโดยผู้เขียน)

จากตัวอย่างประกาศรับสมัครงานข้างต้น จะเห็นได้ว่าภาคธุรกิจเอกชนต้องการบุคคลที่มีความรู้ภาษาอังกฤษ การเลขานุการ และการบัญชี เข้ามาร่วมงาน ความต้องการแรงงานเข้าสู่ธุรกิจสมัยใหม่เหล่านี้เอง ที่เป็นอุปสงค์สำหรับผู้หญิงซึ่งมีการศึกษาทางด้านวิชาชีพเกี่ยวกับธุรกิจ

น่าสังเกตว่าแนวทางหลักในการจัดการศึกษาในสมัยพัฒนาดำเนินไปสอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ โดยสภาการศึกษาแห่งชาติได้ดำเนินการพิจารณาปรับปรุงวางแผนการศึกษาให้เหมาะสมกับยุคสมัย และความก้าวหน้าทางการศึกษาสมัยใหม่ และให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ของประเทศ (วันทนา เลิศสินไทย, 252: 61) ทำให้ผู้หญิงซึ่งได้รับโอกาสในการศึกษาไม่มากเท่ากับผู้ชายในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ได้มีโอกาสเข้าสู่การศึกษาในระดับสูงมากขึ้น (พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี, 2534: 54-99)

ช่วงที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจนั้น ผู้ที่จบการศึกษาเหล่านี้ก็ได้เข้าสู่ตลาดแรงงานในอาชีพต่างๆกัน แต่อย่างไรก็ดี แม้ถึงยุคนี้ผู้หญิงจะสามารถประกอบอาชีพต่างๆได้หลากหลาย แต่อาชีพที่ผู้หญิงนิยมก็ยังเป็นอาชีพที่มีความสอดคล้องกับบทบาทการเป็นเมียและแม่ คือ นอกจากอาชีพครูและพยาบาลแล้ว ยังนิยมอาชีพเกี่ยวกับพาณิชย์และการบัญชี ซึ่งเปรียบได้กับการดูแลค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวนั่นเอง

เครื่องมือสำคัญอีกประการหนึ่งที่เอื้ออำนวยให้ผู้หญิงรุ่นใหม่ได้ขยายโลกทัศน์และก้าวไปสู่การงานที่หลากหลายมากขึ้นในภาวะที่เศรษฐกิจของประเทศครุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการเพิ่มขึ้นของบริษัทชาวต่างชาติและการติดต่อทางธุรกิจที่เข้าไปสู่สากลมากขึ้น คือการใช้ภาษาต่างประเทศเป็นสื่อกลางในการติดต่อทางธุรกิจโดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ผู้หญิงในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ หากมีความต้องการที่จะเข้าสู่งานประเภทนี้จำเป็นจะต้องเรียนภาษาต่างประเทศเพื่อเพิ่มศักยภาพการทำงานของตน จากการพิจารณาโฆษณาในหนังสือพิมพ์ในช่วงทศวรรษ 2500 จะเห็นการเพิ่มปริมาณขึ้นของการเปิดรับสมัครเรียนหลักสูตรภาษาอังกฤษ ทั้งที่ผ่านระบบโรงเรียนและมหาวิทยาลัย และที่ดำเนินการโดยเอกชนทั่วไป ดังตัวอย่างโฆษณา โรงเรียนอาจารย์เกริก ซึ่งเปิดรับสมัครรับนักเรียนสำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 เรียนภาษาอังกฤษ เยอรมันและฝรั่งเศส ลงประกาศในหนังสือพิมพ์ สยามรัฐ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2505

นอกจากการเรียนภาษาต่างประเทศจะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงออกมาทำงานประกอบอาชีพนอกบ้าน และเข้าสู่อาชีพที่หลากหลายมากขึ้นแล้ว ผู้หญิงในสมัยนี้ยังมีโอกาสได้เปิดโลกทัศน์ของตนให้กว้างขวางขึ้นจากประสบการณ์ที่แปลกไปจากเดิม โดยบางกรณีผู้หญิงที่ครอบครัวมีฐานะดีอาจมีโอกาสดำเนินไปศึกษาต่อต่างประเทศ (พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี, 2534: 54-99)

จากภาวะเศรษฐกิจภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ภาวะค่าครองชีพสูงขึ้นทำให้ผู้หญิงบางส่วนมีความรับผิดชอบร่วมกันกับผู้ชายในการแบ่งเบาภาระทางเศรษฐกิจภายในครอบครัว ดังที่บทความในหนังสือพิมพ์ร่วมสมัยกล่าวว่า “สังคมสิ่งแวดล้อมบังคับให้สตรีต้องออกทำงานนอกบ้าน” (สปอร์ตดารา, 30 ธันวาคม 2505 อ้างในสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2542: 140) บทความในหนังสือพิมพ์อีกบทความหนึ่งแสดงทัศนะว่าในอนาคตอันไม่ไกลนี้ ผู้หญิงทุกคนอาจต้องประกอบอาชีพนอกบ้านดังความว่า “ไม่แน่ว่าภายในอีกสักห้าสิบปีข้างหน้า ถ้าค่าครองชีพไม่ลดลงหรือภาวะเศรษฐกิจไม่กระเตื้องขึ้นกว่านี้ จะยังมีผู้หญิงปราศจากอาชีพเหลืออยู่สักกี่คน” (สตรีสาร, 4: 78 สิงหาคม 2495) นอกจากนั้นการออกมาทำงานของผู้หญิงในช่วงเวลานี้ ยังมาจากค่านิยมที่ต้องการให้ตนเองมีคุณค่าและไม่เป็นภาระของครอบครัวมากนัก

ผู้หญิงกับการทำงานในธุรกิจภาคเอกชน พ.ศ. 2500-2514

อาชีพใหม่ๆ สำหรับผู้หญิงในธุรกิจเอกชน มีตัวอย่างเช่น อาชีพเลขานุการ นักการบัญชี และพนักงานธนาคาร

อาชีพเลขานุการ

บริษัทห้างร้านในธุรกิจสมัยใหม่มักมีโครงสร้างการบริหารที่ซับซ้อนขึ้นกว่าห้างร้านแบบเดิม จึงมีความจำเป็นต้องมีตำแหน่งเลขานุการ เพื่อช่วยหัวหน้าระดับต่างๆ ในการติดต่อประสานงาน กับหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์กร ผู้บริหารนิยมมีเลขานุการผู้หญิง ตามแบบบริษัท ห้างร้านในตะวันตก เนื่องจากความคาดหวังว่าผู้หญิงเป็นผู้ช่วยที่สุภาพ อ่อนน้อม รับผิดชอบของ “เจ้านาย” ทั้งงานขององค์กร และงานส่วนตัวบางประการ เช่น การจัดเตรียมเครื่องดื่ม และธุระส่วนตัวอื่นๆ อาชีพเลขานุการจึงเป็นอาชีพที่เปิดโอกาสสำหรับผู้หญิง โดยมีคุณวุฒิการศึกษาระดับ ประกาศนียบัตรถึงระดับปริญญา มักไม่จำกัดสาขาการศึกษา แต่พิจารณาจากความสามารถเฉพาะ ด้าน เช่น ด้านภาษาอังกฤษ พิมพ์ดีด ขวเลข โดยทั่วไปอาจรวม ถึงบุคลิกภาพ รูปร่างหน้าตาด้วย

กรณี โฟอิศรีสุข ซึ่งสำเร็จจากศึกษาระดับปริญญาตรีจากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย และไปศึกษาวิชาเลขานุการต่อที่ประเทศอังกฤษ กล่าวถึงโอกาสในการประกอบอาชีพ เลขานุการในช่วงเวลาดังกล่าว

“เพื่อนๆที่จบจุฬา (คณะรัฐศาสตร์) ที่เป็นผู้หญิงส่วนมากก็ไปทำงานเอกชน ทำบริษัท หรือทำธนาคารกันมากกว่าทำราชการซึ่งเพื่อนผู้ชายจะทำกันมากกว่า... สมัยก่อนเลขานุการต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น ไม่ค่อยเห็นเลขานุการผู้ชาย...คนที่จะมาเป็นเลขานุการนั้นไม่จำเป็นต้องเรียนจบเลขานุการ เพียงแต่คนที่เรียนเลขานุการจะพิมพ์ดีดได้ จัดเอกสาร จัดขวเลขได้ ซึ่งจริงๆ แล้วไปเรียนเพิ่มเติมได้ แต่สิ่งที่จำเป็นและสำคัญคือความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษมากกว่า”

(สัมภาษณ์กรณี โฟอิศรีสุข, 22 พฤศจิกายน 2547)

แม้ผู้หญิงส่วนหนึ่งที่ประกอบอาชีพเลขานุการจะสำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศ แต่สำหรับผู้หญิงที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลาย ประกาศนียบัตร หรือปริญญาตรี อาชีพเลขานุการดูเหมือนเป็นอาชีพที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงไทยเข้าไปทำงานได้ไม่ยากนัก เนื่องจากระบบการศึกษาในขณะนั้น เช่น ในระดับสามัญให้ความสำคัญในเรื่องการเรียนภาษาอังกฤษ หากผู้ที่สนใจด้านภาษาอาจจะศึกษาเพิ่มเติมกับอาจารย์ชาวตะวันตก นอกจากนี้ในระดับอุดมศึกษา เช่น ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นิสิตหญิงนิยมเลือกจะเรียนภาษาเป็นอันดับแรกๆ ทำให้มีพื้นฐานทางด้านภาษา สามารถออกมาทำงานได้ทันที กรณีของ ปราศรัย รัชไชยบุญ เมื่อสอบเข้าคณะอักษรศาสตร์ไม่ได้ จึงหันมาเรียนภาษาอังกฤษและวิชาเลขานุการ กับอาจารย์ชาวอังกฤษซึ่งรับสอนที่บ้านในเวลานั้น โดยการเรียนวิชาเลขานุการนั้น อาจารย์จะสอนการจดชวเลข พิมพ์ดีด บัญชีเบื้องต้น และภาษาต่างประเทศ เมื่อเรียนไปได้ประมาณหนึ่งปี อาจารย์จึงฝากงานให้ในตำแหน่งเลขานุการกับบริษัทสถาปนิกของชาวต่างชาติแห่งหนึ่งในย่านถนนสีลม

ความต้องการอาชีพเลขานุการในขณะนั้นมีอยู่สูง เป็นที่รับรู้ของผู้หญิงทำงานในช่วงนั้นดังที่กรณีเล่าว่า

“ผู้หญิงสมัยนั้นก็อยากจะทำงาน office กันพอสมควรอย่างเช่น งานเลขานุการ คนก็อยากทำกัน อย่างแอร์โฮสเตสก็มี แต่อาจจะเพราะบริษัทรับไม่ค่อยมากก็ได้ เลยมีไม่มากนัก แต่อย่างเลขานุการนี่เห็นประกาศรับสมัครในบางกอกโพสต์ ก็ก็มีหลายตำแหน่งเป็นที่ต้องการมากอย่างต่อเนื่องไม่ต้องกลัวว่าจะไม่มีงาน”

(สัมภาษณ์กรณี ไพธิศรีสุข, 22 พฤศจิกายน 2547)

ขณะที่จิตราซึ่งทำงานในบริษัทเซลล์ (ประเทศไทย) ได้ประมาณจำนวนตำแหน่งเลขานุการของบริษัทเซลล์ จำกัด ซึ่งเธอทำงานอยู่ในขณะนั้นว่า “เลขานุการในบริษัทเซลล์ขณะนั้นถือว่ามีมากจำนวนเป็นร้อยคนตามจำนวนเจ้านาย (สัมภาษณ์จิตรา ลืออำรุง, 7 ธันวาคม 2547)

งานส่วนใหญ่ของเลขานุการ คือ ดูแลรับผิดชอบงานประจำของผู้บริหารคนใดคนหนึ่งซึ่งรวมทั้งงานเอกสาร งานนัดหมายและเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับผู้บริหาร งานติดต่อกับคนทั่วไป เช่น ผู้บังคับบัญชาในระดับต่างๆ เพื่อนร่วมงานและบุคคลผู้มาติดต่อกับทั่วไป เลขานุการจะต้องต้อนรับและให้บริการแก่บุคคลดังกล่าว ความรับผิดชอบของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งเลขานุการมีมากขึ้นโดยลำดับตามความซับซ้อนในการดำเนินงานธุรกิจอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้น

โครงสร้างตำแหน่งหน้าที่ของเลขานุการ เป็นโครงสร้างที่ขนานไปกับโครงสร้างการบริหารขององค์กรนั้นๆ กล่าวคือ เลขานุการจะทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงาน และผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการในระดับต่างๆ แตกต่างกันไป (กมล ชูทรัพย์, 2515)

อาชีพนักบัญชี

สำหรับการสอนวิชาการบัญชีระดับอุดมศึกษาตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงพ.ศ. 2516 มหาวิทยาลัยที่มีการสอนวิชาการบัญชีชั้นสูงมีทั้งหมด 5 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยรามคำแหง นอกจากนี้มีการสอนในวิทยาลัยเอกชนซึ่งคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ให้การรับรองมาตรฐานการศึกษาสาขาบัญชี 2 แห่ง คือวิทยาลัยกรุงเทพ และวิทยาลัยหอการค้า ซึ่งในปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยกรุงเทพ และมหาวิทยาลัยหอการค้า

ความสำคัญของอาชีพนักบัญชีเพิ่มมากขึ้นในสมัยพัฒนา พ.ศ. 2505 ซึ่งอยู่ในระยะเวลาที่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 เริ่มมีความตื่นตัวในการสอบบัญชีและคิดว่าผู้สอบบัญชีควรจะเป็นผู้ที่จบทางด้านบัญชี เริ่มมีการดำเนินการเกี่ยวกับ “สภาการบัญชี” เพื่อการควบคุมวิชาชีพตนเอง โดยคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ในขั้นแรกได้ออกเป็นพระราชบัญญัติผู้สอบบัญชีพ.ศ. 2505 ก่อน โดยได้กำหนดคุณสมบัติผู้สอบบัญชีและจัดตั้งคณะกรรมการควบคุมการประกอบวิชาชีพสอบบัญชี หรือ ก.บ.ช.ขึ้น ได้มีการกำหนดคุณสมบัติของผู้สอบบัญชี และต้องมีการสอบขึ้นทะเบียนเป็นผู้สอบบัญชี ในระยะนั้นมีการประชุมนักบัญชีทั่วประเทศครั้งที่ 1 เพื่อพิจารณาเกี่ยวกับมาตรฐานการบัญชี มาตรฐานการสอบบัญชี และมารยาทผู้สอบบัญชีที่จะต้องพัฒนาควบคู่กัน เป็นต้น

ประเภทของนักบัญชี อาจแบ่งได้เป็นสองลักษณะกว้างๆ คือ พนักงานบัญชี ซึ่งอยู่ในฝ่ายบัญชีขององค์กรธุรกิจต่างๆ ทำหน้าที่จัดทำบัญชีของบริษัทนั้นๆ โดยแต่ละองค์กรก็จะมีโครงสร้างองค์กรในฝ่ายบัญชีแตกต่างกันไป และผู้สอบบัญชี คือ ผู้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทางบัญชี

ผู้ที่เข้าสู่อาชีพนักบัญชีจะต้องมีทักษะวิชาชีพโดยสำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาจากคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีจากมหาวิทยาลัยทั้งในและต่างประเทศ หรือได้รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนพาณิชยการ จิตรา จรุงจิตรประชารมย์แล้วว่า เมื่อสำเร็จการศึกษาจากคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในพ.ศ. 2497 จากนั้นจึงไปสมัครเป็นพนักงานบัญชีของบริษัทเชลล์ ที่เข้ามาตั้งสาขาในประเทศไทย บริษัทได้ทำการทดสอบโดยข้อสอบ

ข้อเขียนและสอบสัมภาษณ์โดยชาวตะวันตกสองคนและคนไทยหนึ่งคน (สัมภาษณ์ จิตรา ลืออำรุง จรุงจิตรประขารมย์, 7 ธันวาคม 2547)

อาชีพพนักงานธนาคาร

ธนาคารที่ตั้งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หลายแห่งได้รับผลจากการเติบโตทางเศรษฐกิจและนโยบายของรัฐบาล ทำให้ในทศวรรษ 2500 ธนาคารเหล่านี้เจริญเติบโตและมีความมั่นคง เปิดโอกาสให้ผู้หญิงไทยมีโอกาสเข้าไปทำงานเป็นพนักงานธนาคาร และบางกรณีก็สามารถไต่เต้าขึ้นไปดำรงตำแหน่งในระดับบริหารได้

ตัวอย่างการขยายตัวของธนาคารพาณิชย์อย่างรวดเร็วในสมัยพัฒนา ดูได้จากกรณีของธนาคารกรุงเทพ ในช่วง พ.ศ. 2501-2503 ธนาคารกรุงเทพขยายงานออกไปอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะอย่างยิ่งสาขาในเขตนครหลวงที่เป็นย่านการค้าต่างๆ เช่น ธนบุรี สะพานเหลือง สะพานขาว ศรียาน ถนนตะนาว สำเพ็ง ถนนประดิพัทธ์ ใน พ.ศ. 2506 งานทางด้าน การขยายสาขาของธนาคารกรุงเทพยังคงดำเนินได้ด้วยดี โดยมีการเปิดดำเนินการสาขาใหม่ๆ เพิ่มขึ้นอีก 5 แห่ง และที่เด่นเป็นพิเศษก็คือ การเปิดดำเนินการสาขาสีลมเมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2506 สาขาแห่งนี้เป็นอาคารสูง 8 ชั้นซึ่งนับเป็นสาขาที่ใหญ่ที่สุดในเขตนครหลวง และเป็นสาขาที่มีบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆอย่างครบถ้วน สามารถให้บริการด้านธุรกิจการเงินได้อย่างสมบูรณ์ดีเยี่ยม

จากการที่ธนาคารเป็นองค์กรธุรกิจชนิดหนึ่ง ดังนั้นลักษณะงานของพนักงานธนาคารในบางแห่งจึงคล้ายคลึงกับงานในวิชาชีพอื่นเช่น เลขานุการ และนักบัญชี แต่โดยรวมงานในธนาคารมีลักษณะพิเศษบางประการ ทำให้สมควรที่จะพิจารณา “พนักงานธนาคาร” เป็นอาชีพประเภทหนึ่ง โดยมีงานหลักคือการให้บริการด้านการเงินกับลูกค้า ตำแหน่งที่เกี่ยวข้องในกระบวนการนี้เริ่มตั้งแต่พนักงานเคาน์เตอร์ (counter) สมุห์บัญชี แคชเชียร์ (cashier) และ เล็จด์เจอร์ (ledger) (พนักงานลงบัญชี) นอกจากนี้ในสาขาสำนักงานใหญ่ ยังมีการจัดองค์กรที่สลับซับซ้อน เช่น ฝ่ายสินเชื่อ ฝ่ายแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ ฝ่ายข้อมูลสินเชื่อ ฝ่ายงบประมาณ ฝ่ายลูกค้าสัมพันธ์ เป็นต้น

คุณหญิงจินดา สกลรัตน์ เล่าสภาพการทำงานของพนักงานหญิงธนาคารกรุงเทพในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ว่า

แต่ก่อนแบ่งศักราชกรุงเทพไม่ค่อยมีผู้หญิงเลย แต่ตอนที่กลับมาจากเมืองนอกมี ผู้หญิงอยู่ลึบกว่าคน...ผู้หญิงที่อยู่ในธนาคารขณะนั้น ก็จะกระจายไปก็ทำงาน กันคนละแผนก คนละสายงานกัน บางคนเขาก็เป็นหัวหน้าแผนก แต่ว่าไม่มีใคร ที่ผ่านต่างประเทศ จะจบจากจุฬาบ้าง ธรรมศาสตร์บ้าง” (สัมภาษณ์คุณหญิงกนิษฐาธิราช (สัมภาษณ์คุณหญิง จินดา (สกลรัตน์) จรุงเจริญเวช, 30 พฤศจิกายน 2547)

ในเวลาต่อมา จำนวนพนักงานผู้หญิงมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น จนธนาคารจัดตั้งสาขาที่มี พนักงานเป็นผู้หญิงทั้งหมด คือ สาขาราชเทวี

“เพื่อแสดงความเป็นผู้นำของธุรกิจที่กล้าริเริ่มสิ่งใหม่ๆ” และเพื่อแสดงความ ยอมรับพนักงานหญิงเพื่อความแปลกใหม่ในการเป็นผู้นำของธุรกิจธนาคาร พาณิชย์ไทยและเพื่อแสดงให้เห็นว่า พนักงานหญิงของธนาคาร ก็มีความ สามารถไม่แพ้พนักงานชาย ใน พ.ศ. 2507 ซึ่งเป็นการฉลองอายุครบ 20 ปี ของธนาคารกรุงเทพ ได้มีการตั้งสาขาราชเทวีขึ้น กำหนดให้สาขาแห่งนี้เป็น สาขาที่มีพนักงานหญิงล้วนทั้งหมด สาขาราชเทวีจึงเป็นธนาคารหญิงแห่งแรก ของประเทศไทย และแห่งแรกของภูมิภาคเอเชียด้วย ซึ่งก็พิสูจน์ให้เห็นว่ามี ผลการดำเนินงานที่ก้าวหน้าไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสาขาอื่นๆ ของธนาคาร ทั้งยังมี บทบาทในการประชาสัมพันธ์ภาพพจน์ของธนาคารได้อย่างดี ที่พนักงานหญิง ล้วนของสาขาสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ทุกอย่างไม่แพ้พนักงานชาย” (สัมภาษณ์คุณหญิงกนิษฐาธิราช (สัมภาษณ์คุณหญิง จินดา (สกลรัตน์) จรุงเจริญเวช, 30 พฤศจิกายน 2547)

จากข้อมูลสัมภาษณ์ทั้งหมดอาจเปรียบเทียบถึงลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะของ 3 อาชีพนี้ สำหรับลักษณะร่วมคือ การเข้าสู่อาชีพ ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งสามอาชีพบอกเล่าว่าการเข้าสู่งาน ในสมัยนั้นไม่ได้เป็นเรื่องยากลำบาก มีความต้องการรับผู้หญิงเข้าทำงานในทั้งสามอาชีพดังกล่าว อยู่มาก สามารถพบได้ตามหน้าประกาศรับสมัครงานในหนังสือพิมพ์ต่างๆ ไป จากการที่มีผู้หญิงเข้า สู่อาชีพทั้งสามอาชีพนี้เป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าสังคมเปิดโอกาสสำหรับผู้หญิงที่มีการศึกษา ตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ 8 ไปจนถึงระดับอุดมศึกษา ให้เข้าทำงานในภาคเอกชนในเขตกรุงเทพ และทั้ง สามอาชีพเป็นอาชีพที่ได้รับเดือนสูงกว่า เมื่อเทียบกับงานราชการ โดยจินดา สกลรัตน์ ได้รับเงิน เดือนเมื่อเข้าทำงานครั้งแรกในตำแหน่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงินต่างประเทศ ของธนาคารกรุงเทพใน

พ.ศ. 2499 เป็นเงิน 1,500 บาท ส่วน จิตรา ลืออำรุง ได้รับเงินเดือนเมื่อเข้าทำงานครั้งแรกในตำแหน่งพนักงานบัญชีของบริษัทเซลส์ใน พ.ศ. 2503 เป็นเงิน 1,080 บาท และ ภรณ์ โพธิศรีสุข ได้รับเงินเดือนเมื่อเข้าทำงานครั้งแรกในตำแหน่งเลขานุการของผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศของบริษัท ชัมมิทใน พ.ศ. 2509 เป็นเงิน 2,000 บาท ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่สูงกว่าเงินเดือนเฉลี่ยของข้าราชการสามัญในเวลาเดียวกัน

ลักษณะเฉพาะคือ ลักษณะงานของแต่ละอาชีพมีความแตกต่างกัน โดยอาชีพเลขานุการเป็นอาชีพที่ถูกมองว่าเป็นอาชีพสำหรับผู้หญิง เนื่องจากเป็นอาชีพในเชิงบริการ ทำให้การเข้าสู่อาชีพและการทำงานของผู้หญิงที่ประกอบอาชีพเลขานุการแทบจะไม่ต้องแข่งขันกับผู้ชาย กลุ่มผู้หญิงที่เข้าสู่อาชีพนี้เป็นผู้หญิงที่มาจากครอบครัวชนชั้นกลางระดับสูง ซึ่งอาจเป็นเพราะลักษณะงานที่เป็นการประสานงานทั้งกับองค์กรของไทยและต่างประเทศที่ต้องการผู้ที่มีบุคลิกภาพที่ดีและมีทักษะในการใช้ภาษาในชั้นดีมาก ผู้ที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะดี จึงมีโอกาสที่ดีในการศึกษาหาความรู้และทักษะโดยเฉพาะทางด้านภาษาอังกฤษและวิชาชีพเลขานุการ

น่าสังเกตว่าอาชีพเลขานุการในสายตาของคนทั่วไปในสังคมมักมองว่าเป็นอาชีพที่ไม่ต้องใช้ทักษะความสามารถ มีหน้าที่เพียงรับใช้และบริการเจ้านายในงานเล็กๆน้อยๆ เช่น พิมพ์ดีดหรือชงกาแฟ รวมทั้งมักตกเป็นเป้าคำครหาของสังคมในแง่การทำงานใกล้ชิดกับเจ้านายที่เป็นผู้ชายอาจทำให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงชู้สาวได้ แต่ตามหลักการของการเป็นเลขานุการอาชีพนั้น เลขานุการมีหน้าที่หลักในการเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้านายและหน่วยงานต่างๆทั้งภายในและภายนอกองค์กรดังกล่าวมาแล้ว ส่วนงานบริหารอื่นๆนั้นเป็นงานที่อยู่นอกเหนือหน้าที่ แต่ในทางปฏิบัติหากเจ้านายต้องการเลขานุการก็สามารถทำได้ ดังเช่นเลขานุการท่านหนึ่งในช่วงเวลานี้กล่าวว่า “ชงกาแฟอย่ารังเกียจ...ลุกขึ้นชงก็ง่ายจะตายไป แต่ล้างด้วยกาแฟก็อีกเรื่องหนึ่ง ให้แม่บ้านล้าง ส่วนเรื่องความสัมพันธ์เชิงชู้สาวก็เช่นกัน เลขานุการอาชีพต้องยึดมั่นหน้าที่ของความเป็นเลขานุการโดยไม่ปล่อยให้เรื่องชู้สาวเข้ามาเกี่ยวข้อง” (สัมภาษณ์ภรณ์ โพธิศรีสุข, 22 พฤศจิกายน 2547) ผู้ที่ยึดมั่นในหลักการของอาชีพเช่นนี้จำนวนไม่น้อยที่สามารถเลื่อนตำแหน่งจากเลขานุการระดับธุรการเป็นเลขานุการระดับบริหาร

สำหรับนักบัญชีและพนักงานธนาคาร เป็นอาชีพที่ต้องอาศัยทักษะความชำนาญเฉพาะทางที่มีหลักการทางการทำบัญชี ที่ต้องอยู่กับตัวเลข การคำนวณ ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่มีเชื้อสายจีน ที่มีความคุ้นเคยอยู่กับการคำนวณและตัวเลข และความคุ้นเคยทางธุรกิจอยู่แล้ว

ทั้งสามอาชีพมีลักษณะร่วมที่สำคัญอีกประการคือ ความจำกัดของโอกาสความก้าวหน้าในอาชีพ ผู้หญิงทำงานส่วนใหญ่ จะได้รับการเลื่อนตำแหน่งขึ้นถึงตำแหน่งผู้บริหารระดับกลางขององค์กรเท่านั้น ทั้งนี้ผู้ให้สัมภาษณ์ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้บังคับบัญชาซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ยังไม่คิดว่าผู้หญิงมีศักยภาพในการทำงานสูง จนสามารถก้าวหน้าขึ้นมาเป็นผู้บริหารระดับสูงได้

ทัศนะของ “ผู้หญิงทำงานในสมัยพัฒนา”

เนื้อหาในส่วนนี้ได้ทำการสำรวจทัศนคติของบรรดาผู้หญิงทำงาน ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านอาชีพการงาน วิธีการดำเนินชีวิต และบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงต่อครอบครัวในยุคสมัยพัฒนา การสำรวจและพิจารณาในประเด็นนี้จะสามารถทำให้เห็นถึงคุณลักษณะ ความเปลี่ยนแปลง และการดำรงอยู่ของผู้หญิงทำงานในสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าวได้ชัดเจนขึ้น

ทัศนะที่ว่าการทำงานเป็นการสร้างรายได้ให้ครอบครัวและความภูมิใจในตนเอง

ในช่วงเวลาที่สังคมไทยกำลังตื่นตัวกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ในการตอบรับความรุ่งเรืองดังกล่าว ผู้คนส่วนใหญ่กระตือรือร้นในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว ทั้งนี้การขยายตัวทางเศรษฐกิจนั้นมาพร้อมกับการขยายตัวทางด้านการศึกษาด้วยเช่นกัน ในการเสริมสร้างสถานะและความสะดวกสบาย ก็ก่อให้เกิดเป็นรายจ่ายจำนวนไม่น้อยในแต่ละครอบครัว ในสภาวะการณ์เช่นนี้ จะพบว่าผู้หญิงส่วนหนึ่งเริ่มตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ที่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปของตัวเอง กล่าวคือ ต้องก้าวออกมาเป็นส่วนหนึ่งของการแสวงหารายได้เพื่อทดแทนรายจ่าย และสร้างฐานะให้แก่ครอบครัว (สัมภาษณ์กรณี ไพธิศรีสุข, 22 พฤศจิกายน 2547)

การทำงานนอกบ้านในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นนอกจากจะเป็นที่มาของรายได้แล้ว ผู้หญิงทำงานยังได้ให้คุณค่าแก่ตนเองมากกว่าที่อาชีพการงานจะเป็นเพียงแค่การใช้เวลาแค่ช่วงหนึ่งของชีวิตเพื่อรอเวลาได้แต่งงานมีครอบครัว จากการสัมภาษณ์จิตรา ลืออำรุง ซึ่งประกอบอาชีพเป็นพนักงานบัญชีในช่วงปีพ.ศ.2503 ได้แสดงทัศนะว่าการที่ได้ออกมาทำงานอย่างจริงจังนั้น “ทำให้ชีวิตเรามีค่าเต็ม ชั่วโมงแต่ละชั่วโมงมันเต็ม การทำงานเป็นส่วนหนึ่งในชีวิต (สัมภาษณ์จิตรา ลืออำรุง, 7 ธันวาคม 2547)

การที่ได้ออกมาทำงานนอกบ้านทำให้ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยเปิดโลกทัศน์ตัวเองให้กว้างขวางออกไป จะพบว่าผู้หญิงซึ่งเริ่มออกมาทำงานในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นหลายคนพูดว่า การทำงานนั้นทำให้พวกเธอ “ก้าวทันโลก”

การออกไปทำงานของผู้หญิงกลุ่มที่ให้สัมภาษณ์ส่งผลต่อความคิดทัศนคติต่อการทำงาน ดังนี้ อรสา เองอนารักษ์ ซึ่งทำงานเป็นพนักงานในบริษัทเอส. จี. วี. เอ็น อันเป็นบริษัทตรวจสอบบัญชี (ร่วมทุนระหว่างไทยกับฟิลิปปินส์) ในช่วง พ.ศ. 2506-2510 และภรณี โพธิศรีสุข ซึ่งประกอบอาชีพเลขานุการ บริษัทโรงงานยางมะตอยไทยใน พ.ศ. 2509 ได้กล่าวเหมือนกันว่าการที่ได้ออกมาทำงานนั้น ทำให้พวกเธอรู้สึกมีความสุขจากการที่ได้พบปะผู้คน ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีสังคมทั้งที่ทำงานและนอกที่ทำงาน ทำให้พวกเธอต้องเปลี่ยนตัวเองไม่หยุดตัวเองอยู่กับที่ และการหยุดตัวเองอยู่เฉยๆนั้นทำให้ชีวิตน่าเบื่อ ไร้ประโยชน์

ทัศนคติของผู้หญิงต่อบทบาทหน้าที่ในครอบครัว

ผู้หญิงจำนวนหนึ่งได้ออกมาทำงานนอกบ้านเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมากขึ้น เวลาที่ใช้ในแต่ละวันอยู่กับที่ทำงานและการพักผ่อนหย่อนใจนอกเวลางานนั้น อาจจะมากกว่าการใช้เวลาอยู่กับบ้าน อีกทั้งผู้หญิงเหล่านี้โดยส่วนใหญ่มักเลือกที่จะทำงานไปเรื่อยๆ ไม่อยากออกจากงานเมื่อแต่งงานมีครอบครัว ลักษณะการใช้ชีวิตดังกล่าวนี้ย่อมกระทบกระเทือนบทบาทหน้าที่ต่อครอบครัว

ทัศนคติของผู้หญิงที่มีต่อครอบครัวในที่นี้หมายถึงครอบครัวใหม่ของตนเองภายหลังจากแต่งงานแล้ว นำสังเกตว่าผู้หญิงกลุ่มที่ได้ให้สัมภาษณ์ที่แต่งงานแล้วยังคงทำงานนอกบ้านต่อไป แต่ภาระจะเพิ่มขึ้นไม่ใช่แค่เพียงเป็นผู้ช่วยของมารดาทำงานบ้านเหมือนสมัยก่อนแต่งงาน แต่งานของผู้หญิงจะกลายเป็น 3 ส่วน คือ 1. ปรมนิบัติสามี 2. เลี้ยงดูลูก 3. การทำกับข้าว ในการพูดถึงประเด็นนี้ จึงจำเป็นต้องดูว่าผู้หญิงเหล่านี้มีทัศนคติต่อบทบาทของผู้หญิงต่อครอบครัวดังนี้คือ

ผู้หญิงส่วนหนึ่งที่ได้ออกมาทำงานนอกบ้าน ได้สัมผัสกับโลกภายนอก และคิดเห็นว่าการได้ทำงานนั้นมีคุณค่ากับตนเองในหลายประการ เริ่มรู้สึกว่าการได้ทำงานนั้นสำคัญกับเธอมากกว่าการยุติบทบาทอยู่เพียงแต่การเป็นแม่บ้านแม่เรือนเท่านั้น ทัศนคติเช่นนี้มีตัวอย่างเช่น ภรณี โพธิศรีสุข ที่ชอบทำงานนอกบ้านมากกว่างานบ้าน ได้แสดงทัศนคติที่มีต่อการทำงานในกรณีของตนเองว่า

“การเป็นแม่บ้านอย่างเดียวก็ดีในแง่หนึ่งที่ว่าได้อยู่บ้านดูแลลูก แต่ถ้าจะให้เลือกระหว่างออกมาเป็นแม่บ้านกับการทำงาน จะเลือกทำงานมากกว่า ไม่ชอบเป็นแม่บ้านเพราะเป็นคนไม่ชอบทำกับข้าว ดูแลบ้านทำนิดหน่อยได้ แต่ทำเป็นประจำก็ไม่ไหว ชอบทำงานข้างนอกเรียกว่า career girl ต้องออกไปทำงาน แม้ว่าการทำงานจะมีปัญหาบ้าง แต่ก็สนุกที่ได้แก้ปัญหานางาน”

(สัมภาษณ์ภรณี โพธิศรีสุข, 23 พฤศจิกายน 2547)

กระนั้นก็ดี กลับพบว่าผู้หญิงกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่แล้วต่างคิดว่าไม่ควรละทิ้งบทบาทและหน้าที่ของตนในครัวเรือน เช่น งานบ้านงานเรือน การปรนนิบัติสามีและดูแลลูกให้ดีที่สุดยังถือเป็นหน้าที่สำคัญที่ผู้หญิงไม่ควรละเลย ดังจะเห็นจากรายละเอียดที่คณะที่ได้จากการสัมภาษณ์ จิตรา ลืออำรุง ซึ่งกล่าวว่า

“จริงๆแล้วคิดว่าบทบาทของแม่บ้านนี้สำคัญจริงๆ ลูกจะดีมันต้องมีแม่อยู่บ้าน แต่ว่าผู้ชายหรือครอบครัวของฝ่ายชาย หรือของเราที่แล้วก็แล้วแต่ จะมองเห็นว่างานเป็นแม่บ้านไม่มีคุณค่าหรอก ไม่เห็นความสำคัญ ไม่ดีราคาเลยละ แต่ที่จริงสำคัญมากๆ ที่จะทำบ้านให้มีความสุข สะอาดสะอาด ลูกสุขภาพจิตดี อะไรต่ออะไรนี่ถือเป็นเรื่องสำคัญ”

(สัมภาษณ์จิตรา ลืออำรุง, 7 ธันวาคม 2547)

การต่อรองของ “ผู้หญิงทำงาน”

จากการอภิปรายในหัวข้อก่อนหน้านี้ จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงชั้นกลางที่มีการศึกษามีความประสงค์ที่จะไปทำงานนอกบ้าน ขณะเดียวกันก็ตระหนักดีว่าตนเองมีหน้าที่ต่อครอบครัวคือ การดูแลความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว การดูแลบุตรซึ่งเป็นหน้าที่แต่ดั้งเดิมของผู้หญิง เพราะฉะนั้นผู้หญิงเหล่านี้จึงต้องแสดงให้คนในครอบครัวของตนเห็นว่า ในขณะที่พวกตนออกไปทำงานนอกบ้านก็ยังคงสามารถรักษาหน้าที่ในส่วนของครอบครัวได้

การที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านและมีส่วนหารายได้จุนเจือครอบครัวก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงสามารถต่อรองกับสมาชิกในครอบครัวได้มากขึ้น ผู้หญิงส่วนหนึ่งคิดว่าการที่ตัวเองได้ออกมาทำงานนอกบ้าน ได้แสดงให้สามีหรือคนอื่นๆ เห็นว่าตนนั้นก็มีความสามารถในการทำงานในการหารายได้เข้าครอบครัว สิ่งเหล่านี้ส่งผลในการเพิ่มสถานะของตนเองในครอบครัว ดังที่จิตรา ลืออำรุง ได้แสดงทัศนคติความรู้สึกของตนเองในช่วงเวลาที่เริ่มออกมาทำงานนอกบ้านไว้ว่า

“ถ้าเชื่อว่าฝ่ายชายทำงานคนเดียวเราอาจจะเป็นยายเพิ่งอยู่บ้านก็ได้ แม้ว่าจะดูแลลูกดีบ้านช่องสะอาด แต่สามีอาจจะไปมีภรรยาบ่อยก็ได้ ความเคารพในการเป็นแม่บ้านมันเป็นจุดที่สำคัญที่สุดก็จริง มันดูเหมือนเป็นของธรรมดาที่

ผู้หญิงจะต้องเป็นแม่บ้าน แต่ถ้าเพื่อทำงานซะหน่อยก็จะดูว่าดี จะมีความ
เกรงใจมากกว่า”

(สัมภาษณ์จิตรา ลืออำรุง, 7 ธันวาคม 2547)

นอกจากนี้แล้วผู้หญิงยังได้ต่อรองเพื่อสิทธิในการทำงานในที่ทำงานด้วย ในกรณีของ จิตรา
ลืออำรุง ซึ่งได้เป็นหนึ่งในตัวแทนของพนักงานหญิงดำเนินการขอให้บริษัทเปลี่ยนระเบียบการ
เกษียณของพนักงานหญิงจากอายุ 50 ปี ไปเป็นอายุ 55 ปี เท่ากับการเกษียณอายุของพนักงาน
ชาย ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันนี้บริษัทเซลล์ที่ประเทศฮ่องกงได้อนุมัติให้พนักงานหญิงเกษียณอายุที่
อายุ 55 ปีแล้ว จากการเรียกร้องทำให้บริษัทเซลล์ยอมขยายระยะเวลาการเกษียณอายุของ
พนักงานหญิงเป็นอายุ 55 ปีเท่ากับพนักงานชาย

กรณีการต่อรองเรียกร้องสิทธิความเสมอภาคในการทำงานนี้ ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลจาก
ความเปลี่ยนแปลงทางค่านิยม และการเรียกร้องสิทธิสตรี ซึ่งได้ดำเนินมาตลอดทศวรรษ 2500
จนถึงจุดเปลี่ยนแปลงที่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งทำให้ความตระหนักถึงสิทธิของ
ผู้หญิงมีมากขึ้น

ผู้หญิงทำงานในฐานะผู้บริโภครองของสังคมพัฒนา

วิถีชีวิตของผู้หญิงทำงานในสมัยพัฒนามีความแตกต่างจากวิถีชีวิตของผู้หญิงรุ่นก่อน โดย
เฉพาะเป็นผลมาจากการทำงานในภาคธุรกิจสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลให้ผู้หญิงทำงานมีความสำนึกว่า
ตนเองมีความสามารถการทำงานอย่างแคล่วคล่อง และมีความกระฉับกระเฉงในการประกอบ
กิจกรรมต่างๆ การออกไปทำงานนอกบ้านทำให้ผู้หญิงทำงานมีกิจกรรมนอกบ้านมากขึ้นประกอบกับ
การทำงานนอกบ้านทำให้มีรายได้ส่วนหนึ่งเป็นของตนเอง ส่งผลให้ผู้หญิงทำงานสามารถบริโภค
สินค้าประเภทเสื้อผ้าเครื่องประดับ และกิจกรรมนันทนาการนอกบ้านต่างๆ ได้อย่างเป็นอิสระ
มากขึ้น

ประทุมพร วัชรเสถียร เล่าถึงความทรงจำของเธอต่อความเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพของ
ผู้หญิงทำงานในทศวรรษ 2500 ว่า

“ที่ยังจำติดตาก็คือ หากเดินทางผ่านบริษัทนี้ (บริษัทบอร์เนียว จากประเทศ อังกฤษ) วันใดจะต้องเห็นพนักงานสตรีชาวไทยที่ทำงานที่นี่มีสิ่งน่าสนใจ คือทุกคนมีหน้าตาครบเครื่องสำอาง มีท่วงท่าเก๋ไก๋ แต่งตัวล้ำสมัย มีศัพท์สำเนียงเจ๋อจาฟังแล้วน่าตื่นใจผิดแผกแตกต่างไปจากบรรดา “แม่บ้าน” ทั้งปวงที่เคยเห็นจำเจ จำพวกทำแต่งงานบ้าน ไม่ได้ทำงานนอกบ้านแบบนี้ คุณสาว ๆ ที่ทำงานนอกบ้านเหล่านี้ได้เงินเดือนสูง (โดยเปรียบเทียบ) มิ่งบประมาณซื้อเครื่องสำอาง และตัดเสื้อในแบบและมีมือต่างจากชุดธรรมดาพื้นๆ ของแม่บ้านทั้งปวง นี่คือ “ออฟฟิศเกิร์ล” พันธุ์แท้ยุคแรกๆของกรุงเทพฯ”

(ประทุมพร วัชรเสถียร, 2547)

จากการที่บริษัทห้างร้านเหล่านี้เป็นองค์กรสมัยใหม่ ลักษณะของตัวอาคารสถานที่ในการทำงาน ซึ่งส่วนใหญ่มีความทันสมัยสะดวกสบาย และมีเครื่องปรับอากาศ ย่อมส่งผลต่อการแต่งกายมาทำงานของพนักงาน หลากๆองค์กรมีเครื่องแบบพนักงาน เครื่องแบบเหล่านี้ก็ถูกออกแบบให้มีลักษณะที่สอดคล้องกับภาพลักษณ์ขององค์กรนั้นๆ ภาพลักษณ์ความสวยงามของผู้หญิงที่ทำงานเอกชนโดดเด่นยิ่งขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่ทำงานราชการ ซึ่งการแต่งกายหรือเครื่องแบบ “ไม่เป็นที่สะดุดตา” หรือดั่งที่วราภรณ์ พิพัฒน์ภูมิพร ได้กล่าวไว้ว่า

“แต่ว่าชีวิตของคนที่ทำงานราชการจะไม่ค่อยฟูฟ่า จะเรียบๆ ไปเรื่อยๆ แต่งเนื้อแต่งตัวก็จะเรียบๆ แค่ว่าจะเรียบๆ ของเค้า ของเราก็จะมีสีส้มจะหรือหวา เพราะว่าลักษณะพวกทำงานเอกชนเนี่ย ก็จะว่องไวกว่า จะใช้คำว่าร่ากว่า ไม่หึงๆ ไม่เรียบๆ มันเป็นไปโดยอัตโนมัติ”

(สัมภาษณ์วราภรณ์ พิพัฒน์ภูมิพร, 10 กันยายน 2547)

การทำงานในภาคเอกชนของผู้หญิงทำงานในสมัยนั้น บางองค์กรก็จะมีเครื่องแบบพนักงาน แต่อย่างไรก็ดี องค์กรเหล่านี้ก็มักจะมีวันที่อนุญาตให้พนักงานไม่ต้องแต่งเครื่องแบบ กึ่งกาญจน์ อุดมบุญญาภาพเล่าว่า

“ธนาคารมีแบบฟอร์มให้พนักงานได้แต่งสัปดาห์ละสองวันคือวันอังคาร และวันพฤหัสบดี ส่วนวันอื่นๆ ก็ตามสบายแต่เนื่องจากการทำงานธนาคาร ต้องการความน่าเชื่อถือ การแต่งกายจะต้องดูสุภาพ แต่ก็ต้องไม่เชย ดูกระฉับกระเฉง”

(สัมภาษณ์กึ่งกวี อุดมบุญญาภาพ, 24 กรกฎาคม 2546)

การซื้อเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายในสมัยนั้น ยังไม่นิยมการซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูป แต่เป็นการสั่งตัดตามร้านตัดเสื้อต่างๆ กระบวนการในการได้มาซึ่งเสื้อผ้าสักชุดหนึ่งจะเริ่มจาก การซื้อผ้า การเลือกแบบ และส่งให้ร้านตัดเสื้อ ในกรณีของปราศรัย รัชไชยบุญ เธอมักเริ่มจากซื้อผ้าจากแหล่งต่างๆ เช่น ร้าน“การาจิ”ที่พาหุรัด ซึ่งขายผ้าลูกไม้นำเข้าจากฝรั่งเศสและสวิตเซอร์แลนด์ และนำผ้าไปตัดกับช่างตัดเสื้อเจ้าประจำ ส่วนสินค้าอื่นๆ เช่น กระเป๋าถือ เครื่องประดับ ไปซื้อที่ห้างฝรั่งและอินเดียในย่านบางรัก ซึ่งเป็นของนำเข้าจากต่างประเทศ

ส่งท้าย

การขยายตัวของเศรษฐกิจในสมัยพัฒนาในทศวรรษ 2500 เปิดโอกาสให้เกิด “ผู้หญิงทำงาน” ในภาคธุรกิจเอกชนซึ่งบทความนี้เลือกศึกษาผู้หญิงประกอบอาชีพเลขานุการ นักการบัญชี และพนักงานธนาคาร ในเขตธุรกิจใหม่ของกรุงเทพมหานคร

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญของผู้หญิงทำงานกลุ่มนี้แตกต่างจากการทำงานของผู้หญิงในยุคก่อนหน้าคือ ผู้หญิงจะยังคงทำงานต่อไปหลังจากแต่งงานมีครอบครัวเป็นของตนเอง เนื่องจากผู้หญิงทำงานมีทัศนคติเห็นความสำคัญของงานและคิดว่าสามารถทำงานนอกบ้านไปพร้อมกับดูแลครอบครัวได้ อย่างไรก็ตามก็ตีผู้หญิงทำงานทั้งหมดที่มีการศึกษา ไม่มีใครปฏิเสธความสำคัญของหน้าที่ของผู้หญิงในครอบครัวเลย นอกจากนี้ผู้หญิงทำงานยุคพัฒนามีทัศนคติว่า ผู้หญิงสามารถเปลี่ยนรูปแบบในการดูแลครอบครัวใหม่ เช่น การจ้างคนรับใช้และซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อลดภาระในการดูแลงานบ้าน รวมไปถึงการต้อรองให้ผู้ชายมีส่วนช่วยแบ่งเบาภาระงานบ้านบ้างตามสมควร ●

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กมล ชูทรัพย์. (2515). การเลขานุการ Secretarial Practice. พระนคร : แพรวพิทยา.
- กมลลักษณ์ ไตสกุล. ผู้เรียบเรียง (2538). 50 ปีบัวหลวง. กรุงเทพฯ: ธนาคารกรุงเทพ.
- ณรงค์ เพชรประเสริฐ. (2524). การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2488 ถึงปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- ประทุมพร วัชรเสถียร. (2547). พระอาทิตย์ขึ้นที่ถนนสีลม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- พรรณ บัวเล็ก. (2529). วิเคราะห์นายทุนธนาคารพาณิชย์ของไทย พ.ศ. 2475-2516. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์วิชาการ.
- พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี. (2534). ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วันทนา เลิศสินไทย. (2522). นโยบายการจัดการศึกษา และการขยายการศึกษาภาคบังคับของประเทศ ไทย พ.ศ. 2503-2520. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- สปอร์ตดารา 30 ธันวาคม 2505. อ้างใน สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542) การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรม หอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วารสารและหนังสือพิมพ์

- "อนาคตสตรีไทย". สตรีสาร. 4: 78 สิงหาคม 2495.
- The Bangkok Post, 1 September 1960: 13.

สัมภาษณ์

- สัมภาษณ์กิ่งกาญจน์ อุดมบุญญาภาพ. 24 กรกฎาคม 2546. ณ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัมภาษณ์จิตรา ลืออำรุง. 7 ธันวาคม 2547. ณ บ้านพัก ถนนสุขุมวิท ซอย 21.
- สัมภาษณ์คุณหญิง จินดา (สกลรัตน์) จรุงเจริญเวช. 30 พฤศจิกายน 2547 ณ บ้านพักถนนสุขุมวิท ซอย 4.
- สัมภาษณ์วราภรณ์ พิพัฒน์ภูมิพร. 10 กันยายน 2547. ณ บริษัทคิวเทลตั้ง จำกัด.
- สัมภาษณ์ภรณ์ โพธิศรีสุข. 22 พฤศจิกายน 2547. ณ โรงแรมอริสตัน สุขุมวิท ซอย 24.
- สัมภาษณ์อรสา เองธนาร์ักษ์. 23 กันยายน 2546. ณ โรงเรียนอนุบาลเฉลิมขวัญ.